

หลักการแก้ไขปัญหอนามัยชุมชน

(ตอนจบ)

ไพบุลย์ โล่ห์สุนทร*

2.3 การจัดลำดับความสำคัญของปัญหอนามัย

(Priorities setting of the health problems)

เมื่อได้กำหนดและเลือกปัญหอนามัยชุมชนแล้ว งานขั้นต่อไปก็คือการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาเพื่อนำมาออกแบบแก้ไข โดยให้สมาชิกของทีมบุคลากรทางแพทย์และอนามัย (Health team members) ได้มีโอกาสพิจารณาร่วมกัน ทั้งนี้ให้สมาชิกแต่ละคนได้ให้คะแนนตามองค์ประกอบต่าง ๆ ที่นำมาจัดลำดับความสำคัญของปัญหาโดยให้คะแนนแบบมีน้ำหนักมากน้อยแตกต่างกัน (Rating scale) คือ

1. มากที่สุดหรือสำคัญมากที่สุด	คะแนน = 5
2. มาก หรือสำคัญมาก	คะแนน = 4
3. ปานกลาง	คะแนน = 3
4. น้อย หรือสำคัญน้อยมาก	คะแนน = 2
5. น้อยที่สุด หรือสำคัญน้อยที่สุด	คะแนน = 1

นำคะแนนที่สมาชิกแต่ละคนให้มารวมหาค่าเฉลี่ยหรือมัธยฐาน พิจารณาลำดับความสำคัญของปัญหาโดยเทียบดูจำนวนคะแนนที่ได้ในแต่ละปัญหา

องค์ประกอบที่มีส่วนช่วยในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา มีดังนี้คือ

1. **อุบัติการณ์ของโรค (Incidence)**
หมายถึงจำนวนผู้ป่วยใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง เป็นดัชนีที่แสดงถึงมาตรการ การป้องกันโรคดีแล้วหรือยัง ถ้าอุบัติการณ์ของโรครุนแรง แสดงว่าโรคนั้น ยัง

* ภาควิชาเวชศาสตร์ป้องกัน และสังคม คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- เป็นปัญหาอนามัยของชุมชน เช่น กามโรค วัณโรค
2. **ความชุกชุมของโรค (Prevalence)** หมายถึงจำนวนผู้ป่วยใหม่และเก่าที่จุดเวลาใดเวลาหนึ่ง เป็นดัชนีที่แสดงถึงการรักษาและการป้องกัน ตลอดจนการบริการและสังคมสงเคราะห์อื่น ๆ ดีแล้วหรือยัง เช่น ความชุกชุมของวัณโรคสูงในชุมชน แสดงว่าวัณโรคเป็นปัญหาต่อการรักษาของชุมชนด้วย
  3. **ความรุนแรงของโรค (Severity or virulence of disease)** โรคใดที่เป็นแล้วทำให้เกิดพิการหรือตายมาก แสดงว่าโรคนั้นมีความรุนแรงของโรคมก เช่น โรค Rabies มี Case fatality rate เกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ โรคโปลิโอก่อให้เกิดความพิการมาก
  4. **การสูญเสียทางเศรษฐกิจ (Economic loss)** โรคใดที่เป็นแล้วทำงานไม่ได้เสียวันทำงานมาก โรคนั้นย่อมเป็นปัญหามากกว่าโรคที่ทำให้เสียวันทำงานน้อย เช่น ไข้มาลาเรีย ทำให้สูญเสียทางเศรษฐกิจมากกว่าไข้หวัด หรือโรคพยาธิตัวกลม
  5. **โรคนั้นป้องกันได้ (Preventable)** โดยอาศัยวัคซีนป้องกันโรค หรือการค้นหาผู้ป่วยในระยะเริ่ม ในกลุ่มชนชุกชุม (Population at risk) โรคที่สามารถป้องกันได้ย่อมต้องจัดลำดับความสำคัญ ไว้สูงกว่าโรคที่ยังไม่สามารถป้องกันได้ เช่น โรคโปลิโอมีทางป้องกันได้ ต้องจัดลำดับสูงกว่าโรคมะเร็ง ซึ่งป้องกันไม่ค่อยได้ผล
  6. **โรคนั้นรักษาและหายได้ (Treatable and curable)** โรคนั้นมียาหรือวิธีการจำเพาะในการรักษาเช่น โรคพยาธิปากขอ มียาที่ใช้รักษาได้ผลดี ส่วนโรคมะเร็งโดยทั่วไปยังไม่มียาที่รักษาได้ผลดี
  7. **ทรัพยากรทางด้านอนามัยและอื่น ๆ (Health and other resources)** หมายถึง บุคลากร เงิน วัสดุ และอุปกรณ์ทางการแพทย์ ตลอดจนเทคโนโลยีต่างๆ ในการช่วยแก้ไขปัญหอนามัยของชุมชน
  8. **ความเกี่ยวข้องและร่วมมือของชุมชน (Community concern and participation)** สุขภาพและอนามัยของชุมชนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยตรง ถ้าประชาชนขาดความสนใจ และขาดความร่วมมือแล้ว งานนั้นยากที่จะแก้ไขได้

ตัวอย่างการจัดลำดับความสำคัญของปัญหานามัยชุมชน

การให้คะแนน   5 = มากที่สุด หรือ สำคัญที่สุด   4 = มาก หรือ สำคัญมาก
   3 = ปานกลาง   2 = น้อย   1 = น้อยที่สุด

ชื่อโรคและ อัตราป่วย	ไข้มาลาเรีย	วันโรค	โรคคอติบ	โรคกลัวน้ำ	โรคมะเร็ง
	640/100,000	105/100,000	6.0/100,000	0.75/ 100,000	12.4/ 100,000
1. อุบัติการณ์ของโรค (Incidence)	5	4	2	1	3
2. ป้องกันได้ (Preventability)	4	5	5	4	2
3. รักษาได้ (Treatability)	5	5	4	1	2
4. ความรุนแรงของโรค (Virulence)	3	3	4	5	4
5. การสูญเสียทางเศรษฐกิจ (Economic loss)	3	2	3	5	4
รวมคะแนน	20	19	18	16	15

ปัญหานามัยชุมชนเรียงลำดับตามความสำคัญได้ดังนี้ คือ

1. ไข้มาลาเรีย
2. วันโรค
3. โรคคอติบ
4. โรคกลัวน้ำ
5. โรคมะเร็ง

หมายเหตุ ในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหานามัยชุมชน ควรพิจารณาเลือกตัวแปรคือองค์ประกอบต่างๆ ที่จะนำมาใช้เป็นเกณฑ์ตัดสิน และให้สมาชิกทีมบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข ได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาจัดลำดับความสำคัญของปัญหาด้วย

2.4 การวินิจฉัยสาเหตุของปัญหา

เมื่อทราบโรคหรือปัญหาอนามัยของชุมชนที่สำคัญและต้องการแก้ไขแล้วงานขั้นต่อไปก็คือการวินิจฉัยสาเหตุของปัญหา โดยการสำรวจเกี่ยวกับสาเหตุเฉพาะของแต่ละปัญหา เช่น การสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเพิ่มเติม การสำรวจเกี่ยวกับวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อ ทศนคติต่างๆ วิถีปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ องค์ประกอบใหญ่ๆ ซึ่งอาจจะเป็นสาเหตุของปัญหา ได้แก่

1. ลักษณะของประชากร
2. ลักษณะของเชื้อโรค
3. ลักษณะของสิ่งแวดล้อม

3. การแก้ไขอนามัยชุมชน (Community Health Treatment)

การแก้ไขอนามัยชุมชน อาจดำเนินการแก้ไขปัญหาที่มีความสำคัญที่สุดก่อน หรืออาจแก้ไขที่หลายปัญหาร่วมกันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกำลังทรัพยากร เช่น บุคลากร เงิน วัสดุ และอุปกรณ์สาธารณสุขว่ามีอยู่มากน้อยเพียงใดในการแก้ไขอนามัยชุมชน ขั้นตอนที่สำคัญได้แก่การกำหนดวัตถุประสงค์ การเลือกประชากรเป้าหมาย การเลือกวิธีการแก้ไข การวางแผนงาน เพื่อแก้ไขปัญหาและการดำเนินงานตามแผน

3.1 การกำหนดวัตถุประสงค์ (Setting objectives)

การกำหนดวัตถุประสงค์ ทำกันได้สองวิธีใหญ่ๆ คือ วิธีแรกเป็นการกำหนดแบบกว้างๆ แต่ให้ชัดเจนพอที่จะยึดเป็นแนวในการวางแผนปฏิบัติงานอนามัยนั้นๆ ได้ ส่วนวิธีที่สองเป็นการกำหนดแบบแคบๆ เฉพาะเจาะจงใช้คำที่มีความหมายแน่ชัด สะดวกในการประเมินผล

การกำหนดวัตถุประสงค์ช่วยเป็นแนวทางในการจัดแผนดำเนินงานและเป็นแนวทางในการประเมินผล

3.2 การเลือกประชากรเป้าหมาย (Choosing target population)

ประชากรเป้าหมาย จำเป็นต้องกำหนดขึ้นสำหรับงานเกือบทุกประเภท ทั้งนี้เนื่องจากประชากรที่เสี่ยงต่อการเป็นโรค หรือที่ต้องการรับบริการอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ย่อมไม่เหมือนกันทุกโรคหรือทุกบริการ การกำหนดประชากรเป้าหมายยังมีประโยชน์ในการนำทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดมาจัดบริการให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนมากที่สุด ดังนั้น จึงต้องพึงเล็งประชากรที่สมควรจะได้รับบริการมากที่สุดก่อน ประชากรเป้าหมายนี้สมควรจัดลำดับความสำคัญไว้เช่นกัน เช่น งานโภชนาการ ประชากรเป้าหมายที่สำคัญที่สุด ได้แก่ เด็กวัย

ก่อนเรียน รองลงไปได้แก่ หญิงมีครรภ์ แม่
ลูกอ่อน เด็กวัยเรียน คนชราและผู้ใหญ่ทั่วไป
เป็นต้น การเลือกประชากรเป้าหมายจึงควร
เลือกประชากรที่ล่อแหลมต่อการเป็นโรค หรือ
มีความต้องการในบริการนั้น ๆ มากที่สุดก่อน

3.3 การเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา (Choosing method of treatment)

ในการแก้ไขปัญหอนามัยของชุมชน
อาจมีวิธีการแก้ไขได้หลายวิธี บางวิธีอาจได้
ผลดี ประหยัดและได้ผลเร็ว บางวิธีอาจสิ้น
เปลือง ค่าใช้จ่ายมาก เห็นผลช้า ดังนั้นจึง
ควรเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่ดีที่สุด ตัวอย่างเช่น
การควบคุมโรคคอตีบในชุมชน อาจทำได้
หลายวิธีดังนี้

1. บริการด้านการรักษาพยาบาลอย่าง
มีประสิทธิภาพ
2. ให้สุขศึกษาแก่กลุ่มแม่บ้าน ในเรื่อง
อนามัยเด็ก
3. ฉีดวัคซีนป้องกัน โรคคอตีบ ให้กับ
ทารกและเด็กวัยก่อนเรียน

ตามตัวอย่างข้างบนนี้ จะเห็นได้ว่าวิธี
การสุดท้ายเป็นวิธีที่ดีที่สุด ในบางครั้งอาจใช้
หลายวิธีร่วมกันเพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไปอีก

3.4 การวางแผนงาน (Program plan)

การวางแผนงานเพื่อแก้ไขปัญหอนามัย
อันใดอันหนึ่งหรือหลายอัน จำเป็นที่จะต้อง

กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายอย่างชัดเจน
สามารถวัดได้ นอกจากนี้ควรกำหนดรายละเอียด
ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะดำเนินการให้
สำเร็จตามเป้าหมายด้วยวิธีใด ในระยะเวลา
เท่าใด และจะใช้บุคลากรทางการแพทย์และ
อนามัยต่าง ๆ เข้ามาร่วมดำเนินงานอย่างไร
นอกจากนี้จะต้องคิดหาหนทางแก้ไขหรือหลีกเลี่ยง
อุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นได้

ในการเขียนแผนงานเพื่อดำเนินการควร
เขียนให้ละเอียดเป็นขั้นตอน เพื่อให้ทีมผู้ปฏิบัติ
งานถือเป็นหลักและสามารถปฏิบัติตาม ได้ถูก
ต้อง ในการเขียนแผนงานควรประกอบด้วย
หัวข้อต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. ชื่อแผนงาน
2. หลักการและเหตุผล
3. วัตถุประสงค์
4. เป้าหมาย
5. กลวิธีในการดำเนินงาน
6. ระยะเวลาดำเนินงาน
7. ทรัพยากร
8. ผลที่คาดว่าจะได้รับ
9. การประเมินผล
10. ผู้รับผิดชอบผลงาน

ตัวอย่างการเขียนแผนงาน

ชื่อแผนงาน การฉีดวัคซีนป้องกันโรคคอตีบ
หลักการและเหตุผล ในระยะสองเดือนที่ผ่านมา
มีเด็กป่วยด้วยโรคคอตีบที่หมู่บ้าน

ก. จำนวน 5 ราย ถึงแก่กรรม 3 ราย เด็กในหมู่บ้านส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการฉีดวัคซีน

2. เปรียบเทียบอัตราการป่วยก่อนและหลังฉีดวัคซีน

วัตถุประสงค์ 1. เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรค คอตีบแก่ชุมชน

ผู้รับผิดชอบแผนงาน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขของหมู่บ้าน ก.

เป้าหมาย 1. ฉีดวัคซีนป้องกันโรคคอตีบแก่เด็กวัยก่อนเรียน ให้ได้ 80 เปอร์เซ็นต์ของเด็กที่ยังไม่ได้ฉีด

3.5 การดำเนินงานตามแผน (Implementation)

การดำเนินงานให้สำเร็จตามแผนที่วางไว้ จำเป็นต้องอาศัยบุคลากรจำนวนมากทั้งภาคเอกชนและรัฐมาปฏิบัติงานร่วมกัน โดยแบ่งงานกันทำตามขั้นตอน ตามแผนงานที่วางไว้ ผู้ทำหน้าที่เป็นหัวหน้ารับผิดชอบแผนงานหรือผู้ทำหน้าที่บริหารงานจะต้องมอบงานแก่เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานตามความรู้ ความสามารถ และ ตามความถนัดของแต่ละบุคคล จะต้องมีกรอบรม หรือ นิเทศงานแก่บุคลากรผู้ปฏิบัติงาน และ ติดตามผลการปฏิบัติงานเป็นระยะๆ ทรรศการต่างๆ ที่สนับสนุนการดำเนินงานจะต้องเตรียมไว้ให้พร้อม นอกจากนี้ความร่วมมือของชุมชน จะช่วยให้การแก้ไขปัญหอนามัยชุมชนประสบความสำเร็จมากขึ้น

กลวิธีในการดำเนินงาน

1. สืบหา และ จัดทำบัญชีรายชื่อเด็กที่ยังไม่ได้ฉีดวัคซีน
2. เตรียมอุปกรณ์ วัคซีน ยา และ เวชภัณฑ์
3. เตรียมเจ้าหน้าที่สำหรับฉีดวัคซีน

4. การประเมินผลอนามัยชุมชน (Community health evaluation)

ระยะเวลาดำเนินงาน 3 วัน

ทรัพยากร 1. วัคซีนจากสาธารณสุขจังหวัด
ผลที่คาดว่าจะได้รับ จำนวนเด็กป่วยด้วยโรคคอตีบลดน้อยลง

ในการที่จะทราบว่า การแก้ไขปัญหอนามัยชุมชนประสบความสำเร็จหรือไม่นั้น จำต้องเอาผลที่เราคาดหวังไว้ในแผนว่าจะเกิด

การประเมินผล

1. อัตราการฉีดวัคซีนในเด็กวัยก่อนเรียนเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่

ขึ้นมาเทียบกับผลที่เกิดขึ้นจริง หลังจากที่ได้ปฏิบัติไปตามแผนแล้ว

ในการติดตาม และ ประเมินผลอนามัยชุมชน กระทำได้โดยเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงาน หรือ คำนี้อนามัย (Health indices) ต่างๆ ระหว่างปีก่อนดำเนินการ และ ปีหลังดำเนินการ หรือ อาจเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มศึกษา (Study group) ซึ่งได้รับบริการกับกลุ่มควบคุม (Control group) ซึ่งไม่ได้รับบริการก็ได้

การประเมินผลอนามัยชุมชน แบ่งออกได้เป็น 2 ระยะ คือ

4.1 การประเมินผลระยะสั้น (Short-term evaluation) เป็นการประเมินเพื่อดูว่าการดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่และเพื่อวิเคราะห์ผลการดำเนินงานอนามัยชุมชนบางอย่าง ซึ่งสามารถเห็นผลในระยะเวลาอันสั้น เช่น การสำรวจอัตราเด็กนักเรียนที่ปลุกผีขึ้น ความรู้ทางด้านอนามัยก่อนและหลังโปรแกรมสุขศึกษาเพื่อชุมชน

เอกสารอ่านประกอบ

1. Lathem W. and Newbery, A.
Community Medicine—Teaching, Research and Health Care
Appleton—Century—Crofts, New York, 1970.
2. Bryant, J. : Health and the Developing World
Cornell University Press, London, 1969.

4.2 การประเมินผลระยะยาว (Long-term evaluation) เป็นการประเมินเพื่อดูว่าการดำเนินงานนั้นประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ หรือ ตามผลที่คาดว่าจะได้รับหรือไม่ การดำเนินงานแก้ไขปัญหานามัยชุมชนบางอย่าง อาจเห็นผลในระยะยาว และ คำนี้อนามัยที่ใช้วัดเพื่อประเมินผลบางอย่างต้องการเวลานาน จึงจะทราบผล เช่น อุบัติการณ์ของโรคต่างๆ ในเขตรับผิดชอบดำเนินงาน ทักษะคติ และการปฏิบัติตนทางต้านอนามัยหลังโปรแกรมสุขศึกษาเพื่อชุมชน

สรุป

การแก้ไขปัญหานามัยชุมชน ควรมีการสำรวจอนามัยชุมชน รวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์ เพื่อวินิจฉัยปัญหานามัยชุมชน สาเหตุของปัญหา และ ความต้องการของชุมชน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา เพื่อนำปัญหานั้นๆ มาวางแผนงาน และ ดำเนินการแก้ไข ติดตาม และประเมินผลเป็นระยะๆ เพื่อจะได้ปรับปรุง และแก้ไขปัญหาเหล่านั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

3. World Health Organization : Health Needs of Society—A Challenge for Medical Education. 10th CIOMS Round Table Conference and Scientific Session of the 10th General Assembly of CIOMS.
ULM, Federal Republic of Germany, 6–10 July, 1976.
4. F.M. Katz and T. Fulop : Personel for Health Care—Studies of Educational Programmes. Public Health Paper No. 70, World Health Organization, Geneva, 1978.
5. K.L. White et al : Health Services—Concepts and Information for National Planning and Management. Public Health Papers No. 67, World Health Organization, Geneva, 1977.
6. กระทรวงสาธารณสุข : การบริหารงานสาธารณสุขส่วนภูมิภาค และ แผนจัดดำเนินงานตามระบบการบริหารงานสาธารณสุขส่วนภูมิภาค พ.ศ. 2519
7. นายแพทย์ อมร นนทสุต : หลักการวางแผนงานอนามัย
รายงานการประชุมนายแพทย์อนามัยจังหวัดภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
พ.ศ. 2511, หน้า 47–71
8. กรมอนามัย : เอกสารอ้างอิง “การสาธารณสุขในชนบท”
ในการประชุมนายแพทย์อนามัยจังหวัดทั่วราชอาณาจักร ครั้งที่ 13, พ.ศ. 2512
ณ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
9. ศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย : เอกสารประกอบการสัมมนา
“การพัฒนาการสาธารณสุขในส่วนภูมิภาค” ณ คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี
8–9 พฤษภาคม 2514